

I A A K .

Kristjan Jaak Peterson täitis esmakordselt kõik nõuded, mida eesti ilukirjandusele tuleb esitada – peale ühe. Ta looming ei jõudnud nimelt lugejate ette.

Karl Ristikivi, 1954

KRISTJAN JAAK PETERSON

(1801–1822)

„Litograaf Fr. B. Dörbeck, rätsepmeisteri poeg Viljandist, on ta kuju portreteerinud sünnipäevakingjks 1822; sõbralik vahekord nähtub nimeandmisest: „laak”. Seal Dörbecki akvatinta-lehel seisab täisfiguuris see K. J. Peterson, kelle saleda keha hoiakus ja näoilmes on enesekindlust, kelle kahele poole kammitud pikad juuksed ja lõuani ulatuv põskhabe avaldavad eneseteadlikku trotsi. Parema käsi on pistetud suletudhõlmalise pika musta kuue põve, vasem toetub kõrvaloleva raamatulaua nurgale, ja üle laual lahtilöödud raamatu on pooleldi rullitõmbunud paberipoogen, sellel selgete tähtedega lugeda Veritas (tõde).” Gustav Suits, 1953

18. sajandi lõpus toimunud Suure Prantsuse revolutsiooni mõjul oli muutumas kogu Euroopa vaimuilm ja ühiskond. Senine seisuslik ühiskonnakorraldus hakkas murenema, seisuse asemel tõusis 19. sajandi jooksul määravaks inimesi liitvaks kategooriaks **rahvus**.

Kui K. J. Peterson sündis, oli saksa kirjanduse suurkujusid Johann Wolfgang Goethe saanud 52-aastaseks, Venemaal hakkas oma esimesi lauseid ütleva poolteiseaastane Aleksander Puskin, hilisem sädelev poeet, ning Inglismaal omandas tulevane „romantismi demon” ja ajastu kirjandusmoe kujundaja Georg Gordon Byron koolitarkust. Eestlase K. J. Petersoni luuletused aga nägid trükivalgust alles 20. sajandil, rohkem kui sada aastat pärast autori sündi, kui need ilmusid kirjandusliku rühmituse „Noor-Eesti” albumites ja ajakirjas.

Enne Petersoni värsiloomingu avaldamist oli Gustav Suits kirjutanud selle kohta ülistava artikli pealkirjaga „Meie esimene luuletaja”. Nooreestlased, eesti haritlaste uus põlvkond, n-ö avastaski Petersoni, tõstis tema luule eesti kirjanduses aukohale. Seejuures rõhutati ka Petersoni noort iga: Kristjan Jaak sobis hästi sümboliseerima eesti kirjanduse algust – romantiline ja traagiline, rahvuslik ja mässuline noormees, kes pidi elust lahkuma ülekohtuselt vara.

Petersoni luule

K. J. Petersoni luule on jäänud eesti kirjanduses erandlikuks. Ta ei kirjutanud nii, nagu oli üldiselt kasina haridusega maarahvale seni kirjutatud, vaid üritas luua eesti keeles nimelt nõudlikku kunsti selle traditsiooni alusel, mis valitses tema kaasajal Euroopas. Seda iseloomustasid antiikkirjanduse eeskujud järgimine ja tärkav romantism. Klassikalistes luuležanrites ja -vormides kirjutatud kunstipärased eestikeelsed luuletused tundusid teistele (O. W. Masing, J. H. Rosenplänter) nii ebatavalised, et Peterson ei leidnud neile avaldamisvõimalust.

Petersoni luulepärand ei ole suur: ühtekokku on säilinud **21 eestikeelset luuletust**, nende hulgas 10 oodi ja 5 pastoraali.

18. sajandi lõpus tegi ood kui žanr Saksamaal läbi uuen-duse: stiil jäi küll endiselt ülevaks ning sõnad ja kujundid hoolikalt valituks, kuid värsimõõduks sai kõneline vabavärs, kus rütm polnud väga kindel ja riim puudus. Just niisugused on Petersoni oodid – „Laulja”, „Kuu”, „Inimene”, „Jumala-le”, „Päeva loojaminemine”, „Sõbradus” (s.t „Sõprus”) jt.

Vaadelgem neist kahte tuntumat, „Laulja” ja „Kuu”.

„**Laulja**” algab pika perioodiga (lausega), mis kujutab ül-evat pilti – suure jõe langemist ja pikse kõrgatust tumeda taeva all:

*Nii kui vahuse jõe
mürisevad lained,
mis kalju pealta
langevad oru sisse;
nii kui taeva pikene
musta pilvede alla
hirmsasti kõrgatab:
nõnda on jooksmas laulu
ilus tuline oja.*

Luuletaja tegu (laul) on niisama võimas kui kose langemine, kui piksemürin. Sellega rööbiti asetub teine pilt: luuletaja, laulja, on „vendade keskel”. Ta hakkab laulma

*ja tema ümber,
vait kui mere kaljud
rahvad on kuulemaies.*

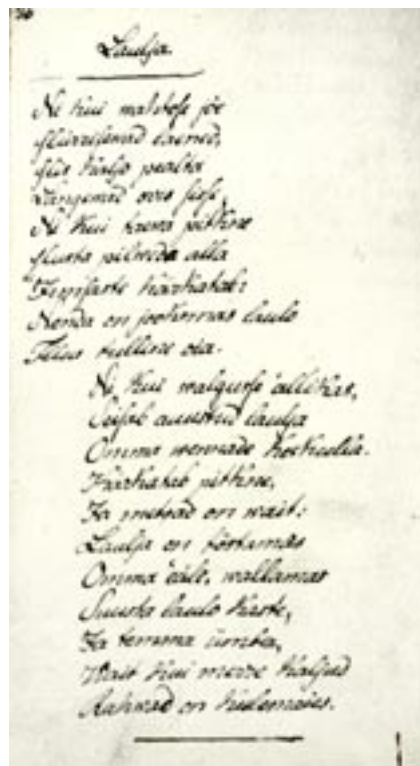
Peterson on valinud tugeva emotsionaalse tähendusega sõnu (mürisevad, kõrgatab) ja leidnud paar ebatavalist kujundit (laulu tuline oja, laulja kui valguse allikas). Luuletus koosneb kolmest lausest, millest esimene ja viimane on mitme osa-lausega keerulised põimingud.

„**Kuu**” on eestlastele tähtis kui meie keele ilu ja elujõu esimene kirklik kuulutus:

*Kas lauluallikas
külmas põhjatuules
minu rahva meelesse
oma kastet ei vala?*

[--]

*Kas siis meie maa keel,
mis kui tasa ojake
oma ilu ei tundes
heinamaa läbi, sinise
taeva kullases tules*

„Laulja” käsikiri

rahuga on jookslemas,
 ehk ka toreda häälega,
 oma rammu ei tundes
 taeva müristamisega
 kui meri on hüüdnas:

Kas siis selle maa keel
 laulu tuules ei või
 taevani tõustes üles
 igavikku omale otsida?
 [---]

„Mardi Luteruse päeval”, teadaolevalt Petersoni viima-
 seid luuletusi, on juba kantud surma-aimusest:

[---]
 Surma varjule minema
 peab maarahva laulja:
 järele jäävad tema
 laulud armsale rahvale;
 järele jääb lauludes
 armsa Alo nimi,
 hella vanemate kiitus.

See luuletus, samuti „Jaagu laul. Ta istub üksi mäe
 peal” ei kuulu kindlasse žanri; laused on lühemad ja sõnastus
 lihtsam. „Jaagu laulus”, mis meenutab ülesehituselt Vana Tes-
 tamendi Saalomoni Ülemlaulu, kasutab Peterson eesti rahva-
 laulu stiili:

Neiukene, noorekene,
 sind ma tahan võttemai
 lilleks oma voodi'elle,
 päevaks oma südamelle.

Samas on nimetatud luuletused Petersoni muu luulega üs-
 nagi sarnased. Tema keelendid on veel ühtlustamata ja tundu-
 vad praegusele lugejale sageli vanamoelised, kuid luuletuste
 kujundamise joon on sihipärane ja kujundivalik rikas.

„Kuu” käsikirja esimene lehekülj

Päevaraamat

„Kristian Jaak Peterson ehk see, mis ta mõtles ja tegi ja kuidas ta elas ja mis ta teada sai oma elu sees. Iseeneselt üles pandud 17-nda eluaasta seest eluotsani.”

Niisuguse pealkirja pani Peterson oma päevaraamatule, mis ei ole sisu poolest tegelikult päevik, vaid filosoofiliste mõtete käikude kogu. Säilinud käsikiri täidab kaustikust vaevalt veerandi. Enamik lehekülgi jäigi tühjaks, sest surm tuli liiga vara.

Päevaraamat on eestikeelne, kuid seal esineb mitmes võõrkeeles tsitaate. Mõni uitmõte puudutab kodu, kodumaad ja emakeelt, peamiselt aga arutletakse abstraktsetel teemadel, nagu usk, inimvaimu tähendus, kõlblus.

Mul oli palju sõpru, aga talupoja-kuuega tõde võttis nad minu käest ära. Et sagedasti küll inimesed ütlevad: „Meie ei vaata mitte kuue peale, vaid selle peale, kes kannab teda”, siiski oma süüdamas nad mõtlevad: „Ilus kuub on ikka parem kui sant kuub.” Aga ole vait, Jaak! Mis sa räägid? Kui neil rahakott on käes, siis nad ju ei vaata mitte koti peale!

Mõni usub, et ta üht asja teab, nõnda kui, et inimene peab headust armastama; aga küüsi tema käest: „Mikspärast peab see nõnda ja mitte teistviisi olema?” – siis tema ei tea midagi. See tuleb sellest, et nad ilma juureta puud seavad.

Päevaraamatu joonistuste leht

Petersoni pärand

Noorelt surnud andekas luuletaja on eesti kirjanduslukkku jäänud püsima üksikuna, tema luule ei loonud traditsiooni. See vähene, mis oli enne teda, ja see, mis tuli teatava katkestuse järel (Kreutzwaldi ja Koidula looming), on stiililt ja vormilt sootuks teistsugune: mitte kõrges stiilis vabavärss, vaid saksa eeskujul rangelt silpe ja rõhke loendav korrapärane luule. Vabavärss tuli eesti luulesse tagasi alles 20. sajandi alguses.

Peterson rõhutas oma eestlust ka väliselt: ta olevatki kandnud „talupojakuube” – musta pikka maamehe vammust. Ka eestikeelne luuletamine polnud sel saksakeelse kultuuri ajastul tavaline. Tema rahvuslik enesemääratlus, tema eestlus oli „haritud, mõtleva, filosoferiva isiksuse teadlik valik” (Mart Mäger).

Petersoni surma järel 1822. aastal kirjutas tema toetaja K. G. Sonntag:

Koos temaga kadusid enneaegselt hauda moraalne ja vaimne jõuküllus, teadmiste aarded ning kirjanduslikud lootused. Oma eesti päritolu ei häbenenud ta mitte põmugi, pigem juba nautis mälestust sellest (mistõttu ta ka oma eesnime Jakob armastas eestipäraselt kirjutada), ning – mis veel väärtuslikum! – oli ülla poja ja venna musternäidis. Pretensioonitu ja vähenõudlik kuni äärmuseni, jõuliselt iseendale toetuv ja iseendas kinni, kandis ta need omadused, võimalik et rohkem, kui see soovitatav oleks, üle ka oma välisesse olekusse...

FAKTE JA VÄITEID

Kristjan Jaak Peterson on sündinud **14. märtsil 1801 Riias**.

14. märts, Kristjan Jaak Petersoni sünnipäev, on Eestis **emakeelepäev**.

K. J. Petersoni kirjutatud oodidest on tuntuimad „**Kuu**” ja „**Laulja**”.

Kõik Petersoni eestikeelsed luuletused jäid tema eluajal avaldamata. Nende **käsikirjad** säilitas

J. H. Rosenplänter. Nüüd hoitakse Petersoni käsikirju Tartus Eesti Kirjandusmuuseumis.

Ainuke teadaolev Petersoni **portree** leiti Riist ligi sada aastat pärast luuletaja surma.

K. J. Peterson, esimene eesti luuletaja, **suri 4. augustil 1822 Riias**. Tema hauakoht sealsel Jakobi kalmistul on teadmata.

LISALUGEMIST

K. J. Peterson. Laulud. Päevaraamat. Eesti Raamat: Tallinn, 1976

Maimu Berg. Seisab üksi mäe peal. Huma: Tallinn, 1999

Noor Faehlmann. A. J. Klünderi koloreeritud
kriidjoonis

Kui ma jutustan teile siin eesti muinaslugusid saksa keeles, siis küsite teie, kas see keel ei ole eestlaste jaoks liiga kõrge. Ma võin aga kinnitada, et esitan võimalikult täpse tõlke. Mõne hilisema ettekande ülesandeks jäägu tõestada, et eesti keel on hoolimata rahva ligi tuhandeaastasest orjusest väga arenenud ja rikas, tõsi küll, ainult teatud sfäärides. Kanti mõistusekriitikat oleks raske eesti keelde tõlkida, kuid eesti rahvalaulude ja juttude keel on nii nõrke ja rikas, et saksa keel suudab vaid suurivaevu kõike täpselt edasi anda.

Fr. R. Faehlmann. Eesti muistendid, 1840

FRIEDRICH ROBERT FAEHLMANN

(1798–1850)

Luuletuse „Suur on, Jumal, su ramm“ autograaf

Pärast Rosenpläneri „Beiträge“ seismajäämist tekkis eesti keele ja rahvaluule uurimises mõneks ajaks otsekui paigalseis. Hiljem hakkas eestihuvilisi haritlasi koondama 1838. aastal Tartu ülikooli juurde asutatud **Õpetatud Eesti Selts** (ÕES), mille üks asutajaid ja kauaaegne president Faehlmann oli. ÕES oli esimene eesti keele ja rahvaluule ning eestlaste ajaloo uurimiseks asutatud teaduslik ühing.

Nagu mujal Euroopas, oli ka siinsete haritlaste hulgas tekkinud sügavam huvi rahvaluule mütoloogiliste ja kangelaseepiliste ainete vastu. Lootuses üles ehitada omarahvuskultuur asuti rahvaluule alusel looma uut kirjandust, mis pidi tõendama rahva kultuurivõimelisust. Eesti kirjanduses oli Faehlmann esimene, kes hakkas rahvaluulet kasutama kirjandusteoste algmaterjalina kindlatel rahvuspoliitilistel eesmärkidel.

Arsti, eesti keele uurijat ja kauaaegset Õpetatud Eesti Seltsi esimeest Fr. R. Faehlmanni ei saa pidada kirjanikuks selle sõna otseses tähenduses. Tema looming – luuletused, jutud ja kunstmuistendid – on napp ja juhuslikku laadi, see sünnib eeskätt praktilistel vajadustel ning seostub tema tegevusega ÕESis. Kummutamaks baltisaksa haritlaste hulgas tol ajal levinud seisukohta, et eesti keel on arenematu ja vaene ning sureb välja koos oma kultuuritu kõnelejaskonnaga, rõhutas ta eesti keele pändlikkust, rikkust ja selle kõnelejate kultuurivõimelisust.

Faehlmann on loonud kaks pikemat eestikeelset luuletust, oodi „**Suur on, Jumal, su ramm**“ ja dialoogluuletuse „**Piibu jutt**“, ning kümme känd epigrammi.

Dialoogilises luuletuses „Piibu jutt“ mõtiskleb Faehlmann inimliku õnne ja maise elu kaduvuse üle:

Jaan: ...Mis siis inimeste õnnest piibuke ütleb?

Mihkel: Ta on piibu suits. Nä' kui ta rõngasse a'ab, nüüd ta keerleb ja õitseb, lahkeb ja koguneb jälle – aga natuke tuult – otsas on suits nii kui õnn.

Epigrammides mõistab Faehlmann hukka laiskust, hoolestust, rumalust jt inimlikke pahesid:

„Mis ma täna ei saa, küll võin ju hommegi teha.”

Täna siis lurjus tee, mis sa ju eile ei teind.

(„Täna ja homme”)

Tuntuim on ühel saksa valmil põhinev epigramm, mida on vahel nimetatud eesti kirjanduse lühimaks looks:

Ükskord oli üks mees. Ta sündis, kosis ja suri. Enam ma temast ei tea. Aga see oli üks mees.

ÕESI kalendri lisadesse kirjutatud juttudega pidas Faehlmann silmas eeskätt valgustuslikke eesmärke. Ta hoiatas joomise ja elupäevade mõttetu raiskamise eest („Vilets”), tõstis esile töökust ja tarkust ning naeruvääristas neid, kes püüavad kaasinimeste lugupidamist teenida ainult välise kombetäitmisega („Eeslist ja lõvist”); pajatas Tartu Kivisilla ehitamisest („Tartu linna kivisild”), naerutas lugejaid anekdootliku looga lihtsameelsest mõldrist („Kriibus-Kraabus”).

Eesti rahvusmütoloogia sünd

Faehlmanni loomingu tähteosad on **müütilised muistendid** „Emajõe sünd”, „Vanemuise laul”, „Keelte keetmine”, „Koit ja Hämarik”, „Loomine”, „Vanemuise kosjaskäik”, „Vanemuise lahkumine” ning „Endla järv ja Juta”. Kuigi saksa keeles kirjutatud, said need tõlgete kaudu peagi eesti rahvuskirjanduse osaks.

Oma müüdi loomes lähtus Faehlmann kindlast eesmärgist: just mütoloogia, sh kangelaslugude olemasolu pidi tema meelest kõige selgemini tõendama eestlaste kunagise muinaskultuuri kõrget taset, selle kaudu ka nende elujõudu ning kultuurivõimelisust olevikus ja tulevikus. Saksa romantikute õpilasena uskus Faehlmann, et ammustel aegadel oli eestlastel tõepoolest oma terviklik mütoloogia, millest sakslaste hävitustöö jättis alles vaid killud. Müütiliste muistendite loomisel võttis ta eeskujuks antiikmütoloogia, sündmustiku aluseks kasutas rahvapäraste tekke-, seletus- ja kohamuistendite motiive, „Kalevalast” ja K. J. Petersoni tõlgitud „Sooe mütoloogiast” pärinevad aga müütilised tegelased (nt Vanemuine, Ilmarine). Õhutades ÕESI haritud kuulajaskonda eesti rahvaluulet uurima ja lõplikult kadumisest päästma, esitas Faehlmann seltsi koosolekuil peetud ettekannetes need muistendid koos pikema Kalevipoja-lugude tsükliga kui ehtsa rahvaluule näited. Kõik 8 müütilist muistendit ilmusid ka ÕESI toimetistes ja said seeläbi rahvusvaheliseltki tuttavaks.

K. J. von Maydell. Illustratsioon Faehlmanni muistendile „Koit ja Hämarik” (ÕESI toimetised)

Eesti keelde hakati Faehlmanni muistendeid tõlkima rahvusliku liikumise perioodil. Nüüdki tutvustati neid kui ehtsaid rahvajutte, eesti rahva suursuguse mineviku tõendus. Muistendite motiivid jõudsid paljude eesti kirjanike loomingusse, tegelaste järgi said nime tekkivad seltsid, teatrid („Vanemuise” selts, „Endla” teater) jm. Ühtlasi arendati Faehlmanni jumalatemaaailma edasi, lauldi Kungla rahvast ja Taara tammikutest – jätkus eesti rahvusmütoloogia kujundamine.

Muistendite kaudu toetas Faehlmann eestlaste tõusvat rahvuslikku iseteadvust – rahva vägevus minevikus andis lootust uueks tõusuks tulevikus: „Sellest peale kogu see muinasmaalev marssis poegade kõrval ja julgustas neidki nende ülejõulises ründluses” (August Annist, 1935).

Kalevipoja-muistendite loomisel on Faehlmann kasutanud pärimusteateid, kohamuistendeid jms, mida oli tollal juba mõningal määral üles kirjutatud ja avaldatud. Just Faehlmann arendas rahvamuistendite metsikust hiiust Kalevipojast oma rahva ja maa hüvanguks tegutseva kangelase, andes nii viisi lugudele täiesti uue ideoloogilise suuna. Vana Kalev, kangelase isa, oli Faehlmanni jumalate järglane ja vägev valitseja üle maa ja mere. Kalevipoja jumalikule päritolule viitab ka Faehlmanni kasutatud nimekuju *Kaleviid*.

Oma Kalevipoja-muistenditega visandas Faehlmann **tu-lavese eesti eepose põhisündmustiku**: on kirjeldatud vana Kalevi surma, kalmukivide kandmist ja Ülemiste järve teket, kolme venna viskevõistlust, Kalevipoja käike Peipsi taha, võitlust sortsidega, Assamalla lahingut, kangelase mõõgasurma ja surmajärget ülesannet. Nee dlood on Faehlmanni esitatud raamjutustusena: juhuslik võõras satub kevadööl öitsitule ääres istuvate talupoegade hulka kuulama ennemuistseid pühaks peetud lugusid, mida jutustab lumivalge habemega vanamees.

1840. aastate keskpaiku värsistas Faehlmann saksa keeles paar episoodi muistendist „Vanemuise lahkumine” ja pöördumise laulujumal Vanemuise poole („Laena mulle kannelt, Vainemoinen!”). Võimalik, et tal mõlkus meeles saksakeelse eesti värseeepose loomine. Kreutzwald kasutas Faehlmanni visandeid hiljem eepose „Kalevipoeg” koostamisel.

K. J. von Maydell. Illustratsioon Faehlmanni muistendile „Vanemuise laul” (ÕESI toimetised)

FAKTE JA VÄITEID

Friedrich Robert Faehlmann on sündinud **31. detsembril 1798 Aomõisas Järvamaal**.

Faehlmann oli esimene, kes hakkas **rahvaluulet kasutama kirjandusteoste algmaterjalina** ning kindlatel rahvuspoliitilistel eesmärkidel.

Eesti kirjandusloos on Faehlmanni nimetatud **suureks algatajaks**: ta oli üks Õpetatud Eesti Seltsi asutajaid, lõi eesti rahvusmütoloogiat, algatas eepose „Kalevipoeg” koostamise mõtte ja visandas eepose põhisündmustiku.

Fr. R. Faehlmann suri **22. aprillil 1850 Tartus** ja on maetud Raadi kalmistule.

LISALUGEMIST

Fr. R. Faehlmann. Muistendid. Varrak: Tallinn, 2003

Fr. R. Faehlmann. Teosed I–II. Eesti Kirjandusmuuseum: Tartu, 1999–2002

ÜLESANDED vaata lisa lk.

1. Joonista koos pinginaabriga paberilehele 4x4 ruutu. Märkige igasse ruutu 1 peatüki materjalile tuginedes mingi olulise mõiste, nime, nähtuse, pealkirja vm algustäht. Vahetage koostatud ülesanne mõne teise paari omaga. Kirjutage igasse ruutu sobiv sõna. Kommenteerige tulemust klassis. Arutlege ühiselt, mis iseloomustab varasemat eesti kirjandust.
1. Mis on valm? Loe Fr. W. Willmanni valmi „Kaaren” mugandust H. Salu sulest. Millist valgustuslikku eesmärki lugu kannab?
2. Valmistage rühmas ette ja viige klassis läbi seminar teemal „Esimestest eestikeelsetest sõnadest eestikeelse ilukirjandusliku tekstini”.

RÜHMAÜLESANDED

Moodustage kuueliikmelised rühmad. Jagage rühmas teemad. Koostage seminari plaan. Valige seminari juhataja. Leppige kokku seminari läbiviimise koht ja aeg. Seminari toimumispäeval loosige esinema hakkav rühm, teised rühmad saavad sõna kommentaarideks.

INDIVIDUAALSED ÜLESANDED

Loe õpiku 1 peatükist (ka „Tekstide” alt alates lk 28) teemakohast materjali. Koosta esinemise kava. Täienda kavapunkte näidete-ga. Valmistu 3-minutiliseks suuliseks sõnavõtuks.

Teemad

- Eestikeelne kirjalik tekst 13. sajandist 17. sajandi lõpuni
- 18. sajandi eesti valgustuskirjandus. Juturaamatud
- 18. sajandi aimekirjandus
- Teadustöö 18. sajandi Eestis. ÕES
- Estofiilide ideede ja algatuste tähtsusest. O. W. Masing

K. J. PETERSON

1. Loe K. J. Petersoni oode. Too välja oodile iseloomulikud tunnused.
Keda Peterson oma oodides ülistab?
Milliseid epiteete, võrdlusi, metafoore autor kasutab? Mida need väljendavad?
Mis on nende luuletuste sõnum?
Arutlege pinginaabriga oma töö tulemuste üle.
Kirjuta teemal „Jaagu laul“.
2. Kuula K. J. Petersoni luuletust „Jaagu laul“ näitleja A. Kukumäe esituses ja viisistatult (CD I, 1) ning vasta küsimustele.
Mis on selle luuletuse sõnum?
Milliste vahenditega on A. Mattiisen ja H. Laks luuletust interpreteerinud?
Mida Petersonile luulele iseloomulikku kuuldust leidsid? Kommenteeri.
3. K. J. Peterson on eesti rahva kujutluses aja jooksul omandanud mütolooilisi jooni. Leia selle väite tõestuseks veenvaid argumente ja neid toetavaid näiteid.
4. Kirjuta 5-realine tunnusluuletus K. J. Petersoni kohta. Selleks toimi nii: kirjuta esimesele reale üks nimisõna; järgmisele kaks omadussõna valitud nimisõna kohta; kolmandale reale kolm teonimisõna; neljandale reale kirjuta neljasõnaline fraas ja viiendale esimese rea nimisõna sünonüüm. Lugege klassis oma tunnusluuletused ette ja koostage seejärel ühine tunnusluuletus K. J. Petersoni luuleloomingu kohta.

VAATA LISA

1. Põhjenda O. W. Masingu kriitilist hinnangut K. J. Petersoni luulekatsetustele.
2. Tõesta näidetega Petersoni elust ja loomingust, et K. G. Sonntagil oli õigus.

LOO ISE TEKST

1. Kirjuta Petersonist, tuginedes B. Alveri luuletusele „Läheloojad“.

Fr. R. FAEHLMANN

1. Millised olid Faehlmanni eesmärgid müütiliste muistendite loomisel? Kuidas ja miks sünnivad müüdid tänapäeval?
2. Kirjuta uudis ÕESI koosoleku kohta, kus Faehlmann tutvustas oma romantilisi kunstmuistendeid.
3. Milles seisnes Faehlmanni töö „Kalevipoja” koostamisel? Otsi lisamaterjale ja esine suulise ettekandega.

VAATA LISA

1. Loe Faehlmanni muistendit „Keelte keetmine” ja vali alljärgnevatest vanasõnadest üks, mis võtab sinu arvates kõige paremini kokku muistendist kõlama jääva mõtte. Põhjenda oma valikut.
  - Ahi ei hakka sinu eest astuma, pead ise minema.
  - Ei see koer jänest koju too, keda vägise metsa viidakse.
  - Kes ees, see mees.
  - Pill tuleb pika ilu peale.
  - Uni ei anna uuta kuube, magamine maani särki.
  - Varane pühib nokka, hiline saputab tiibu.
2. Loe läbi K. J. Petersoni ja Fr. R. Faehlmanni elulood ja tehke pinginaabriga mõlema kirjaniku kohta püramiid-diagramm. Selleks kirjutage märkmepaberitele fakte kirjaniku eluloost, nii et ühel märkmelehel on üks oluline fakt.

Rühmitage faktid kategooriatesse (näiteks: lapseõlvekodu, hariduskäik). Kirjutage leitud teabest ühelauseline kokkuvõte.

Võrrelge kokkuvõtvaid lauseid ning sõnastage neist võimalikult lühidalt uus lause, mis väljendab tekkinud võrdluspilti.

VÕTA KOKKU

1. Tutvu iga teemakäsitluse lõpus oleva kokkuvõttega „Fakte ja väiteid”. Seleta fakti sisu ja kontrolli õigsust. Argumenteeri väiteid ja tugevda oma seisukohti näidetega õpikust.
2. Koostage paarilisega õpiku I peatüki olulise info põhjal mälumängu küsimustik (20 küsimust). Mõelge mälumängule huvitav vorm ja reeglid (mitme vale vastuse puhul langeb keegi võistkonnast välja vms). Kasutage abilisi ja viige mäng klassis läbi.
3. Koosta õpiku I peatüki põhjal ristsõna. 15 küsimuse õigete vastuste esitähed moodustavad 16. küsimuse vastuse. Vormista ristsõna ja anna klassikaaslasemale lahendamiseks.
4. Kes ta on – 18. sajandi 2. poole ja 19. sajandi alguse eesti keeles kirjutav kirjamees? Kirjuta arutlev tekst. Alusmaterjali kogumiseks võid kasutada küsimusi.
  - Kes ta oli (nimi, sugu, rahvus...)?
  - Millal ja kus ta elas?
  - Mida ta tegi (amet, harrastused...)?
  - Millest ta kirjutas (teemad, inimesed...)?
  - Mida ta mõtles (seisukohad...)?
  - Kellele ta kirjutas?
  - Miks me täna temast räägime?
5. Joonista puu, mis sümboliseeriks eesti keele kui kirjakeele kasvamist üksikutest sõnadest esimeste eestikeelsete tekstideni. Puu tüvi sümboliseerib eesti kirjakeelt. Milliseid harusid hakkab see tüvi ajama? Kasuta esimeste harude joonistamisel infoallikana õpiku I peatükki. Jätka ülesannet pärast II ja III peatüki läbitöötamist.
6. Joonista kultuurilooline kaart 18. ja 19. sajandi kirjameestest. Võta aluseks Eesti geograafiline kaart. Kanna kaardile mitmekesist infot (kirjameeste sünnikohad, põhilised tegutsemispiirkonnad, oluline kirjanduslik tegevus, matmispaigad jms). Korraldage klassis kaartide näitus, kutsuge näituse avamisele külalisi.

KRISTJAN (KRISTIAN) JAAK PETERSON

Kristjan (Kristian) Jaak Petersoni isa Kikka Jaak, Riia Jakobi kiriku kellalööja ja kirikuteener, oli eestlane ja pärit Viljandimaalt. Ema kohta on teada, et ta oli teisest rahvusest – kuid rahvus polnud tol ajal oluline. Selle asemel märgiti registrisse inimese usutunnistus ja seisus. Petersonide koduseks keeleks oli siiski eesti keel ja lapsed ristiti luteri kirikus.

K. J. Petersoni lühikese elu kohta ei ole palju teada. Käinud läbi madalamate astmete koolid, lõpetas ta Riia kubermangugümnaasiumi nelja-aastase kursuse kolme aastaga. Tänu ühe gümnaasiumikaaslase sugulusele J. H. Rosenplänteriga sai Peterson juba koolipäevil avaldada oma keeleteaduslikke kirjutisi ajakirjas „Beiträge”. Gümnaasiumi lõpetanud, tundis ta kreeka, ladina, saksa, prantsuse ja vene keelt. Tema toetajaks sai Riia kõrge vaimulik Karl Gottlob Sonntag, kes aitas noormeest rahaliselt. Kohe pärast gümnaasiumi lõpetamist astus Peterson Tartu ülikooli usuteaduskonda (7. jaanuaril 1819), kuid katkestas stuudiumi juba 1820. aasta kevadel. 15. mail 1820 on ta saanud ülikoolist tunnistuse, mis kinnitab tema õppimist seal, kuid märgib ka, et ta ei ole sooritanud ühtegi eksamit.

Teadaolevalt tegi Peterson Tartus õppimise ajal vähemalt kaks jalgsiränakut Riiga vanemaid vaatama. Lõplikult Riias tagasi, oli Peterson ilmselt juba tuberkuloosihaige. Ta elatas end keeletundide andmisega, kirjutas artikleid „Beiträgele” ja lõpetas rootsikeelse uurimuse „Soome mütoloogia” saksa keelde tõlkimise. Tolle aja kombe kohaselt tegi Peterson nn laiendatud tõlke, lisades eesti materjali. Selle tööga (ilmus 1822 „Beiträges”) pani ta aluse eesti jumalate maailmale, mida arendas hiljem edasi Fr. R. Faehmann. Rahvausundilist tagapõhja sel „Eesti olümposel” pole, kasutatud on soome ja antiikmütoloogia eeskujul.

K. J. Peterson suri kopsutuberkuloosi, olles kõigest 21aastane.

1983. aastal püstitati Tartusse K. J. Petersoni mälestussammas. Sellel on teda kujutatud täies pikkuses, kepp käes, rändamas (Riia poole?).

*K. J. Petersoni
mälestussammas.
Skulptor J. Soans,
arhitekt A. Murdmaa*

FRIEDRICH ROBERT FAEHLMANN

Friedrich Robert Faehlmanni lapsepõlv möödus eesti päritolu lapse kohta erandlikes oludes. Tema isa oli pärisorjusest vabastatud, töötas Ao mõisa valitsejana ja oli mõisniku usaldusalusena reisinud välismaalgi. Friedrich Robert kasvas pärast ema surma mõisniku perekonnas, kus omandas saksa keele, ning sai ka saksakeelse koolihariduse. 1817. aastal asus Faehlmann õppima Tartu ülikooli arstiteaduskonda. Ta oli esimene eestlane, kes lõpetas stuudiumi doktorikraadiga (tema südamehaiguste-teemaline väitekirj rajas teed ülikooli kardioloogiaerialale). Hiljem avaldas ta veel teisegi arstiteadusliku töö („Düsenteeiaepideemia Tartus sügisel 1846“), mis äratas tähelepanu ka välismaa meditsiiniringkondades.

Ülikooli lõpetamise järel sai Faehlmannist vabapraksisega arst Tartus ja selle ümbruses. Teda saatis hea arsti kuulsus, pealegi ei teinud ta seisustel vahesid. „Vürst ja päevatööline olid kui haiged ühevõrra õigustatud tema abi saama, sest nad olid inimesed – tema vennad. Suursugune seltskond, kus ta iga päev tegutses, ei tõmmanud teda ära vaesuse ja viletsuse hurtsikuist,“ kirjutas Kreutzwald Faehlmanni eluloos (1852).

Faehlmanni elu kõige pingelisemad aastad olid 1840ndad. Igapäevase arstitöö kõrval pidas ta loenguid nii ülikooli arstiteaduskonnas kui ka eesti keele lektorina filosoofiateaduskonnas, täitis Õpetatud Eesti Seltsi presidendi ülesandeid ning kirjutas kõik oma olulisemad keeleteaduslikud tööd ja kirjandusteosed. Faehlmann polnud rahul eesti keele õpetamisega seniste grammatikate järgi, vaid rõhutas vajadust vabastada eesti keel saksa keele mõju alt ja koostada rahvakeelel põhinev grammatika. Selleks tuli elavat rahvakeelt põhjalikult uurida. Oma lingvistikaalaste töödega pani Faehlmann aluse eesti keele hääliku- ja vormiõpetusele.

Pikad ja tihedad tööpäevad laostasid Faehlmanni tervise. Ta suri kopsu-tuberkuloosi.

Faehlmanni elu ja tegevust on kujutanud Vaino Vahing ja Madis Kõiv näidendis „Faehlmann“ ja Maimu Berg romaanis „Seisab üksi mäe peal“.

Ring ist der Lehrer,
der lang der Reicht
Faehlmann

E. Hau litograafia Fr. R. Faehlmannist. Pildi alla on Faehlmann saksa keeles kirjutatud tuntud ladina sententsi „Elu on lühike, kunst pikk“.